

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI

A1 DERSİ UZUN TEZİ

“GÖÇ OLGUSUYLA ORTAYA ÇIKAN SOSYAL SINIFLAR VE DEĞİŞEN DEĞERLER”

Kılavuz Öğretmen: Betül Buzluk

Öğrencinin Adı: Meliha Ceren

Öğrencinin Soyadı: Erkul

Diploma Numarası: D1129-0039

Sözcük Sayısı:3989

Araştırma Sorusu: Orhan Kemal’in Gurbet Kuşları adlı yapıtında “köyden kente göç” ve “sınıfsal farklılık” izlekleri nasıl işlenmiştir ve bu olguların figürler üzerine etkileri nelerdir?

Öz (Abstract)

Uluslararası Bakalorya Diploma Program A1 dersi kapsamında uzun tez olarak yazılan bu çalışmada Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları adlı yapıtında yer alan "göç" olgusu, göçün bu romandaki türü, "köyden kente göç", buna bağlı olarak "sosyal sınıf farklılığı" incelenmiş, göçle beraber değişen uzamların, figürlerin yaşam algıları ve değerlerine etkilerine de değinilmiştir. Günümüzde var olan, kalıplaşmış düzenin oluşumunu nedenleri ve sonuçlarıyla incelemek, 1950'lerden bu yana değişen dünya düzeni içinde bu değişikliklerden payını alan Türkiye'de yaşanan "göç" olgusunun boyutlarını değerlendirmek ve sosyal sınıf farklılıklarının nasıl oluştuğunu incelemek amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda öncelikle, sosyal sınıflar incelenmiş, "göç" olgusunun sosyal sınıflardan bağımsız değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal sınıflar başlığı altında; var olan durum, göçün nedenleri ve bireylerin bu değişimden beklentileri, yüzleşilen gerçekler ve insan ilişkileri incelenmiştir. Daha sonra köyden kente göç başlığı altında uzamların değerler ve figürler üzerindeki etkisi ile göç sonucu bu değerlerdeki ve figürlerdeki değişim ele alınmıştır.

Benzer başka bir çalışmada, göç olgusunun neden ve sonuçlarından biri olarak ele alınabilecek toplum içinde yalnızlaşan ve bocalayan bireyin toplumdaki yerinin ya da kimliğinin sorgulanması ve bu sorgulamanın topluma yansıtış biçimi incelenebilir.

(173 kelime)

İçindekiler:

1.Giriş.....	4
2.Sosyal Sınıflar ve Bu Sınıflar İçindeki Figürler.....	5
3.Köyden Kente Göç.....	9
3.1Uzamların Değerler ve Figürler Üzerine Etkisi.....	9
3.2Gurbet Kavramı ve Göç Sonucu Değişim.....	15
4.Sonuç.....	18
5.Kaynakça.....	18

1) Giriş

Toplumsal gerçekçi Orhan Kemal, diğer yapıtlarında olduğu gibi Gurbet Kuşları'nda da dönemin, siyasi ve sosyal gerçekliğini Gurbet Kuşları romanına da yansıtmıştır. Yapıtta konu alınan dönem 1950'ler, diğer bir deyişle yazara göre, dönemin siyasi bir kesiminin adlandırdığı üzere "Atatürk'ten bu yana en büyük Türk" Adnan Menderes'in başbakan olduğu dönemdir. Bunun gibi siyasi göndermelerin kullanıldığı romanda yer yer dönemin farklı siyasi ve ideolojik görüşlerine de yer verilmiştir. Dönemin siyasi gerçekliğinin yanı sıra sosyal yapısını da olduğu gibi gözler önüne sermeyi amaçlayan yazar, 20. yüzyılın ortalarında belirginleşen bir sosyal olguyu "köyden kente göç"ü romanına konu etmiştir. Bu uzam farklılığından yararlanarak farklı insan tipleri oluşturmuş ve romanın figürlerini bu tiplerden seçmiştir. Oluşturduğu bu figürler aracılığıyla da uzam farklılığından doğan sınıf farklılığını anlatmıştır.

Gurbet Kuşları yapıtındaki sosyal gerçekliğin en temel öğelerinden biri sosyal sınıflardır. Şimdiye kadar kurulmuş ve yıkılmış veya ayakta kalmış bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de, eskiden olduğu gibi o dönemde de sosyal sınıflar mevcuttur. Temel olarak teknolojinin gelişimi, sanayileşme gibi dünyada çağ değiştiren olayların olması ancak bu sırada Türkiye'nin (o dönemde Osmanlı'nın) yeniden devlet kurma ve bağımsızlık kazanma gibi kendi iç sorunlarının varlığı yüzünden bu değişimlere geç ayak uydurması sonucu hiçbir gelişme temellendirilememiştir. Türkiye'ye adapte edilmeye çalışılan olgular, örneğin Atatürk döneminde, olduğu gibi çağın gerektirdiği şekilde büyük bir hızla gerçekleşince, Atatürk sonrası Türkiye'sinde bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Adapte edilmesi daha kolay olan kentin hedef alınıp uyarlamaların buraya yansıtılması, o dönem koşullarında yapılması en mantıklı olanıdır. Hatta çalışmalar ülke çapına yayılmaya çalışılmıştır. Fakat inkılapların, değişikliklerin bir halkın kültürüne yerleşmesi, halkın onları içselleştirmesi zaman alacağından kent – en azından yüzeysel olarak- gelişmişken halk veya köy olduğu gibi kalmıştır. Elbette bu dönem koşullarında savaş sonrası gerçeklik de göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat yine de temellendirilemeyen yeniliklerin, esas olarak sanayileşmenin veya romanda konu alınan "yapım-yıkım" yenileme, kentleşme işlerinin yalnızca kentte gerçekleşmesi sonucu da kent ile köy arasında hep var olan keskin fark belirginleşmiştir.

2) Sosyal Sınıflar ve Bu Sınıflar İçindeki Figürler

Yukarıda bahsedildiği gibi dünyanın her yerinde var olan sınıf farklılığı elbette bu dönemde Anadolu’da da vardır. Osmanlı dönemindeki saray olgusunun varlığı ve İstanbul’da oluşu, İstanbul’un yapıtta kenti temsil eden iki şehirden birisi olmasını sağlamıştır. İstanbul’un fethinin ardından burayı başkent olarak seçen ve orada tarihi bir doku bırakan Osmanlı döneminde hanedan, yönetenler oradadır; dolayısıyla diğer ülkelerle ilişkilerin gerçekleştirildiği şehir, yabancı sanatçı ve aydınların yerleştiği şehir burasıdır. Buradaki insan profili, bu şehrin sosyal ve etnik çeşitliliği dolayısıyla şehir diğer köylerden hatta kentlerden farklılaşmıştır. Bu uzam ve kültür farklılığı sonucu doğan sınıf farklılığı köyler ve kentler, özellikle İstanbul, arasında çok belirgindir. Böyle bir tarihi gerçekliğin sonrasındaki zamanı da Orhan Kemal Gurbet Kuşları romanında anlatmıştır.

Yapıttaki anlatı zamanındaki dönemin sosyal gerçekliği olan sınıf farklılığı farklı iki sınıfı temsil eden figürler aracılığıyla yansıtılmıştır. Bu figürlerden köylüyü veya daha alt sınıfı temsil edenler İflahsızın Memed, Hamal Veli ve Kastamonulu iken şehirliyi temsil edenler; Kabzımal Müteahhitin karısı Nermin, Nermin’in arkadaşları ve girdiği ortamlardaki aydın kesim ve bakanlardır. Bu sınıf farklılığı temel izleklerden biri olduğundan yapıt boyunca sık sık tekrarlanan leitmotivlerle yansıtılır. Bunlara bir örnek, odak figür Memed’in ondan önce İstanbul’a gelen köylüsü Gafur’u hatırladığı zamanın geriye dönüş tekniğiyle anlatıldığı bölümlerdeki düşünceleridir.

“Daha giden yıldan önceki yıl da kendi gelmişti Gafur Ağası. Şehirli biçimi siyah paltosu, mavi pantolonu, sarı kunduraları, sarı ağızlığı, kutu kutu şehir sigaraları(...) bavulunun da tamamı meşindi Gafur Ağasının. Lenger şapkası vardı, sarı atkısı, sarı tarağı, kopçalı sarı kopya kalemi.” (Kemal,2013:4)

Şehir hakkında hiçbir bilgisi olmayan bir köylünün aklında kalıplaşmış bir şehirli görüntüsü olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca “şehirli biçimi palto” kavramı bile bir şehirli biçiminin, akıllarda bir şehirli kalıplaşmış önyargısının varlığını anlatır. Daha ilk sayfalarda bu tekniği kullanmaya başlayan yazar; bu kalıplaşmış görüntünün varlığını ve temelsizliğini vurgulamak istemiştir. Bu tekrarlar içerisinde sınıf farklılığını somutlayan bir sembol de “şehirli sigaraları”dır. Köylüler “köylü sigarası” içmektedir

ve kavramların isimlendirilmesi yoluyla sınıf farklılığı açıkça belirtilmiştir. Romanın ilk bölümlerinin bir önemi de, İstanbul diğer bir deyişle “kent” ve “kentli” hakkındaki bilgisi yalnızca sonradan kentlileşen Gafur’u köyünde gördüğünde edindikleri ve babasından duyduğu Çukurova anlatıları olan Memed’in, şehir hakkındaki düşüncelerinin ve ilk izlenimlerinin verildiği bölüm olmasıdır.

“İstanbul da bir İstanbul’du. Dil ile tarifi mümkünsüz. O taksiler, o dolmuşlar, o tramvaylar, otobüsler, vapurlar... (...) Mavi etekleri savrula savrula bir kadın iniyordu merdiveni. (...) Avrat da avrattı hani. (...) merdivende yeni bir avrat, ardından bir yenisi daha. Sonra kalın bir herif, bir ihtiyar, iki avrat daha. Vapurun yanaştığı tel örgülü kapının ardı gene kalabalıklaşıyordu. İstanbul buydu demek? Lakin İstanbulluların tümü de varlıklı değildi. İçlerinde çoğu “senin, benim gibi”ydi. Senin benim gibi olanlarsa, herhalde dışarıdan gelmişlerdi. Taşralı. Yadırgı. Öyle ya gurbete düşen bir o muydu?” (Kemal,2013:2-9-10)

İflahsızın Memed’in İstanbul’a dair olan bu ilk düşünceleri yapıt boyunca Memed’in şehri tanınmasıyla değişecektir fakat bu iç monolog ile yansıtılan iletinin yapıtın ilerleyen bölümlerinde ne kadar doğru bir belirleme olduğu anlaşılacaktır. Çünkü diğer figürler üzerinden de inceleneceği üzere İstanbul’a gelen “taşralılar” yadırgıdır ve bu şekilde kalmaya devam edeceklerdir. Bu da taşralı ve yadırgı kelimeleri üzerinden anlatılan sosyal sınıf farklılığı ve akabinde gelişen yabancılaşma izleklerinin yapıt boyunca işlenişinin bir örneğidir.

İzleği somutlayan bir diğer sembol de “ikinci bileti”dir. Bu Memed için bir dönüm noktası olan, hayalini kurduğu, kimsenin ona “dilinen tarifini edemediği” “papır” a binmesi olayında geçmektedir. Burası aynı zamanda Orhan Kemal’in durumları açık bir şekilde ifade edebilmek adına halk dili kullanımına bir örnektir. Vaporda onun köylü olduğunu anlayan gişe memuru ona “İkinci” bileti satmıştır. İkinci biletinin ne olduğunu bilmeyen ve Birinci’ye oturan Memed’le dalga geçilmiştir. Fakat Memed, yine köy insanının yeni toplum düzeninden uzak oluşuyla farklılaştığı ve kentliye göre etrafında yaşanan olayları algılayamayışı yani saf oluşundan dolayı kendisiyle dalga geçildiğini anlamamıştır. Birinci ve İkinci biletlerinin varlığı yine toplumsal olarak dayatılmış hatta yasalarla

belirlenmiş bir sınıf farklılığı görüntüsü yaratmaktadır. Bu, günümüzde uçaklardaki yerleşimlerin ekonomi ve birinci sınıf olarak ayrılmasıyla eşdeğer tutulabilir. Bu da bu olgunun günümüzde hala var olduğunun kanıtıdır ve Orhan Kemal'in kalıcı evrenselliğinin bir göstergesidir.

Burada köylü ile kentli arasındaki temel bir fark daha ortaya çıkar: köylü kenti tanımamaktadır ve kentin dinamiğinden uzak oluşuyla kentli tarafından eğitimsiz, bilgisiz atfedilmektedir. Bu eğitimsizlik de yine Memed'in hatta ondan önce İstanbul'a gelmiş Gafur'un okuma yazma bilmemesi, öğrendikten sonra bile örneğin Memed ile Kastamonulunun gazetede okuduğunu anlayamaması ile somutlanmıştır. “ *‘Gazetecilerin haber alma hürriyeti ne dereceye kadar tehdit edilecek?’ Hemen sordu: ‘Tahdit ne?’ Kastamonulu saflıkla: ‘Vallaha bilmiyorum kardaş.’*” (Kemal,2013:175)

Romanda sınıf farklılığını destekleyen izleklerden biri olan “eğitimsizlik” ve onun boyutu, dine bağlı olarak Hacı Emmi figürü üzerinden anlatılmıştır. Hacı Emmi köyden büyük umutlarla gelen erkeklere iş bulup onların maaşlarından komisyon alarak geçinen birisidir. “Hacı” sıfatıyla oluşturduğu din maskesi altında güven kazanan, okuma yazma öğrenip bilgilenip onun ne yaptığının farkına varmasınlar diye genç bireyleri eğitimden uzağa sözde-dine yönlendiren bir figürdür. Burada dinin çıkarlar uğruna manipüle edilişi ve yanlış yansıtılışı da gözler önüne serilmiştir.

“ *‘Biz bunların nelerini gördük ohooo nelerini!’ ‘Kimden?’ ‘Kimden, hacıdan, hocadan. Eski hacılar, hocalar gibisi var mı şimdi? Baktılar bu dünya tekmil veledi zinaya kesti, Allahuteala'ya hamdettiler, o da onların ruhlarını peygamber efendimizin yanına kabzetti. Beni dinlersen okuma o gavur elifbesini. Gavur elifbesi okuyan gavur olur. Sen daha gençsin, aklın ermez. Biz ne hacılar hocalar dinledik. Bu dünya var ya, bu dünya? Hep o hacıların hocaların yüzü suyu hürmetine ayakta duruyor!’* (...)Hacı Emmi ‘tahdit’i bilmediğini kaynatmıştı.” (Kemal,2013:172)

Ayrıca burada sosyal sınıfların oluşma sebeplerine dair bir belirlemeyle birlikte söz konusu duruma bir eleştiri vardır. Din hakkında da bilgisiz Memed'i kandıran Hacı Emmi'nin de aslında cahil olduğu buradan anlaşılmaktadır. Bu olgu ayrıca yapıtta siyasi bir metot olarak kullanılması yönüyle de eleştirilmiştir.

“... Halk din istiyorsa, bizim vazifemiz ona dinini vermektir.(...) Halkımızın Allah'ı, dini, imanı ve ibadetlerine hiç kimse engel olamayacaktır. Biz bu millete dinini nasıl iade etikse, komünistlerle CHP'lilerin işbirliğini de gerekirse kanla ortadan kaldıracacağız. Bu, namusuna sınımsız bağlı millet din istiyor, iman istiyor. Tekrar ediyorum: demokrasi halk çoğunluğunun arzularını yerine getirmektir. (...) radyolarda mevlüt okunacaktır. İcap ederse yirmi dört saatin yirmi dördünü mevlüt ve Kur'an'a ayıracağız.(...) Din, iman ve elbette ki namus devrini yaşıyoruz namus!”(Kemal,2013:66)

Halkın dini duyguları sömürülmekte ve siyasi çıkarlar için kullanılmaktadır. Bunun sonucunda da Hacı Emmi benzeri bir figür olan Büyük Beyefendi (Başbakan) ile halk yönlendirilip yönetilmek istenmiştir.

“Büyük Beyefendi ilimden, âlimden nefret ederdi. Çevresindekilerden ona kayıtsız şartsız bağlanmalarını ister, Atatürk'ten bu yana en büyük Türk olabilmek için yalnız İstanbul değil, bütün Türkiye'ye, hatta bütün dünyaya damgasını vurmak isterdi. 'tek lider, tek şef'likti amacı.” (Kemal,2013:59)

Bu algı, üst sınıftan olduğu düşünülen Nermin ve Kabzımal Müteahhit'in algısıdır.

“Hani sevgili Başbakanlarının aklına gelen her şey en doğru yaptığı şeyler de en yerinde, millet ve memleket için en hayırlı, en uğurluydu, buna şüpheleri yoktu ama halk, cahil halk vardı ortada!”(Kemal,2013:47)

Burada da belirtildiği gibi bu üst sınıfın, hükümet taraflılarının algısıyken onlar halkın farklı olduğu düşüncesindedirler ancak yapılanlar da halk için yapılmaktadır ve bu bir ironidir. Bu ironiyi daha da belirginleştiren ise halkın da aynı şekilde düşünerek hükümeti seçmesidir.

“ ‘Bizim partiye girin gayri...’ ‘Girerik Halil, vallaha da billaha da girerik, değil mi ki Demirkıratların sayesinde oğlum adam oldu, okuma yazma belledi, var olsunlar, sağ olsunlar!’ (Kemal,2013:221)

Romanda temel olarak anlatılmak istenenler bazı tekniklerle gerçekleştirilirken, roman boyunca yazarın en sık kullandığı yol, bakış açılarının değiştirilmesidir. Anlatıcı yapıt boyunca 3. kişidir fakat anlattığı olaylara özne olanlar değişmektedir. İflahsızın Memed’den Kabzımal Müteahhit’e oradan onun karısına geçiş yapan yazar, köylüden kentliye geçiş yaparak aralarındaki farklılığı daha da belirginleştirmeyi amaçlamıştır. Bu yolla yaşam tarzlarındaki farklılığı anlatan yazar, köyden gelenlerin boş zamanlarında saz çalıp söyleyip kumar oynadığından, kentlilerin ise yemekli toplantılarında dünya sorunlarını konuşup, edebi- felsefi tartışmalara girdiklerinden bahsetmiştir. Hayatlarındaki temel kaygıları farklı olan iki kesim söz konusudur. Köyden gelenler, hayatlarını devam ettirecek kadar para kazanma evlenip yuva kurma umudu içindelerken; kentlilerin bir geçim sıkıntısı yoktur ve özel hayatlarındaki ilişkileri, boş vakitlerinin çokluğu doğrultusunda çeşitlilik gösterirken, hayatlarında kendilerine makam sahibi olmak, entelektüel bir birikim edinmek gibi yeni amaçlar edinirler. Üst sınıftan “doktor kızı” Nermin (Kabzımal Müteahhit’in karısı) henüz ataerkil toplum yapısı içinde erkeklerin bile kişisel araçları yokken Opel’e binmekte, siyah Astragan manto giymekte (sayfa 50); Memed ise şehre “sırtında tahta bavulu ve yorganiyle” (sayfa20) girmektedir. Sınıf farklılığın temel nedenlerinden biri olan ekonomik düzeylerdeki farklılığı da anlatarak yazar, dönemin sosyal yapısı içinde ekonomik gerçekliğini de yansıtmıştır. Anadolu çok fakirdir, dolayısıyla Anadolu’dan gelenler de fakirdir ancak kentte köşklere yaşamakta, o dönemde yeni olan buzdolapları çamaşır makineleri kullanılmakta, İskoç viskileri içilmektedir. Ayrıca kentliler Batı’ya da gittikçe yaklaştığından iletişimler bile Amerikalılaştırmıştır. Batılı ideolojik ve edebi akımların izleri sohbetlerinde görülmektedir: “‘Solculuk neden yobazlık oluyormuş?’(...) ‘Nedir ya?’ ‘Sen solculuğu bilir misin?’ (...) ...Senin Marks’ın, Engels’in de, Marksizmin de bana vızgelir!’” (Kemal,2013:132) Aslında bunlar, kahvelerdeki erkekler ve dış uzamlardaki topluluklar üzerinden anlatılan yerli İstanbul halkının da üstünde “aristokrat, aydın ve Batılılaşmış” bir sınıfın daha bulunduğunu göstermektedir.

3) Köyden Kente Göç

3.1- Uzamların değerler ve figürler üzerine etkisi

Yapıt üç temel izlek üzerine kuruludur. “Köyden kente göç”, sonucunda belirginleşen “sınıfsal farklılık” ve en sonunda gelişen “yabancılaşma” olgusu. Yapıttaki en temel iki sosyal olgudan diğeri

olan “köyden kente göç” incelendiğinde iki uzam karşımıza çıkar; köy ve kent. Yukarıda sözü edildiği gibi sınıf farklılığının oluşmasının temel sebebi olan uzamlar farklı kültürler dolayısıyla değerler ve insan grupları oluşmasına neden olmuştur. Temel olarak köy, Anadolu herhangi yeni bir kültür etkisinde kalmadan Türk, İslam ve dolayısıyla biraz Arap kültürünü sürdürmektedir. Bu sırada İstanbul ise çok farklı kültürlerle yoğrulmuş ve Batılılaşmıştır.

Köy uzamına ait figürler Memed, Memed’in ailesi, Memed’in kaldığı yerdeki diğer işçilerdir. Bu figürler, kentlilerin bakışına göre hatta yukarıda alıntılandığı üzere Memed’in kendisinin bile adlandırdığı şekilde “taşralılardır”. Yine sınıf farklılığının sonucu olan adlandırma, yaşanan uzam dolayısıyla yapılmıştır. Taşralı kişiliği romanda; köylü, fakir, İstanbul’a burada iş imkânı olduğunu başkasından duyup gelmiş, kolayca kandırılan ve yönetilen alt sınıf olarak anlatılmıştır. Bu genelde algılanandır fakat bu yapıtta Orhan Kemal “taşralı” kimliğindeki bireyleri de figür yaparak okura onların doğalarını, kişiliklerini ve şehirli hakkında neler düşündüklerini anlama fırsatı tanımıştır. Şehirde zaman geçirmeden önceki “tam taşralı” Memed ve ailesi düşünüldüğü kadar bilgisizdir fakat aslında sanıldığı kadar saf değildir. Okuma yazma bilmemektedirler, yeni teknolojilerden, edebiyattan, sanattan habersizdirler. “ *‘Bu ne?’ İçi içini yiyerek, ‘Buzdolabı’ dedi. ‘Ne işe yarar?’ ‘Suları yiyecekleri soğutur!’*” (Kemal,2013:267) “*Uzunların Haydar tezek kardırılmaz Emine’ye, inek sağır sadece. İyi ya bu İstanbul’un inekleri nerde? Yaylıma hangi yoldan giderler? Yaylıma giderken taksi maksı çarpmaz mı? Sürü dağılmaz mı?*” (Kemal,2013:18) Bilinç akışı tekniğiyle verilen Memed’in bu düşünceleri onun İstanbul’u tanımadığını göstermektedir. Fakat Memed’in ve ailesinin bu bilgisizliği saflıkla karıştırılmaktadır. Oysa Memed de şehir insanı hakkında bir önyargıya sahiptir ve şehirli hakkında nasıl yaklaşması gerektiği hakkında kendince bir fikri vardır. Bu, tekrarlanan cümlelerle anlatılır. “ *‘Şehir adamı cin, bir cin!’ demişti babası. ‘Şehirliye yem oldun mu yandın!’*” (Kemal,2013:33) “*Bunu anlayan İflahsızın Memed, babasını hatırladı: ‘Köprüyü geçene kadar ayıya dayı di, sakala göre darak vur!’*” (Kemal,2013:23)

Aynı şey kentliler için de geçerlidir. Kentlilerin büyük bir kesimi bilgili, eğitilmiş ve moderndir fakat bu sırada onlar da bunu kendi çıkarları için kötü yönde kullanmaktadırlar. Örneğin kabızmal

Hüseyin'in dükkânındaki Katip Hilmi şehirli bir figürdür ve Hüseyin Efendi'nin ve kendinin çıkarına hesaplarda oynamalar yaparak yolsuzlukla kar etmektedir.

“Çift defter tutuyordu. Sağdan soldan gelen malları ilk önce eski harflerle kocaman bir deftere doğru dosdoğru geçiriyor, borçlanılacaklara dükkânı gerçeklere uygun biçimde borçlandırıyor mal satılıp da faturaların ödenmesine sıra gelince, ırzı namusu torbaya koyup çalüyordu satırı.(...) İşte bu ufak tefek iten pazarlıklı, bu mızımız kâtip yıllar yılı bu işlerin kurdu olmuştu. Mal sahibi dükkâna gelen malları hemen hemen hiç bilmezdi. Ne gelir, İstanbul esnafına ne satılır, kaçtan satılır, hep kâtibin bildiği, bileceği işlerdi.(...)Dalgasına bakardı o. El adamıydı. Şeytanın bile akıl erdiremediği yollardan gemisini yürütür, bal tutan parmağını yalardı. Ayda aldığı üç yüz lira aylıkla dehşetli bir geçim sıkıntısı içinde kıvranyormuş gibi görünmesi, zaman zaman sağa sola dert yanıp, inmeli karısı, hasta çocuklarından söz açması, avans istemesi, mal sahibine “namusu hakkında fikir” vermek içindi. Hoş ister öyle ister böyle, mal sahibi taşralı sebze komisyoncularının hakkın yerken namusa filan aldırıyor muydu?”(Kemal,2013:41-42-44)

Burada “taşralı” kavramının geçmesiyle birlikte tekrar edilen bir öge vardır: Namus. Katibin namusu önemsemediği anlatılmaktadır. Namusu önemsemeyerekse “taşralı”lara zarar vermektedir. Bu aslında Memed’in algısını ve yaklaşımını doğrular niteliktedir. Bu yaklaşım sonucunda Memed şehirlilere karşı aslında ne düşündüğünü söylemez veya onların isteklerine ve o anki duruma uyan davranışlarda bulunur. Bunları ise şehirlilere karşı savunma olarak yapar, onların onu kullanmaması, kandırmaması için yapar. Bu durum şehirlinin de köylünün de kendi çıkarları doğrultusunda davranacağıının, gerektiğinde diğerlerini kandırabileceğinin yani aslında bu konuda benzer olduklarının göstergesidir.

Uzamların bir etkisi de figürlerin aynı durumlara karşı bakış açılarıdır. Yapıtta yapım-yıkım işleri olarak anlatılan bir durum söz konusudur. Tarihi yapıların, çarşıların ve gecekonduların yıkımı söz konusudur. Şehre daha önceden gelip gecekondusu yıkılıp açıkta kalanlarla, zengin şehirlilerin bu olaya bakış açısı farklıdır. Çünkü tehlikede olan, halkın hayatı, evi, parasıdır. Bunun sonucunda da halk zengine hükümete düşmanlık beslemeye başlar.

“Opel araba, kuyrukta saatlerdir gaz ya da şeker bekleyen fakir fukaranın zaten gergin, varlıklılara esasen hınçlıklarını alevlendirmiş, çığlıklar yükselmişti.(...) Genç adam ifrit oldu. Unkapanı'nın Eminönü yakasındaki evleri yıkılıp, kış ortasında sokakta kalıp, karların savulduğu gecelerde Başbakan'a da, kanulaştırmasına da, hatta anasıyla kız kardeşinin sızlanmalarına dayanamayarak onu yaratan, milletin başına Başbakan yapana da silme kantar gittiği için karakolda nice nice dayaklar yemiş biriydi. Bu yüzden İstanbul'un bütün yıkılmamış evlerine, apartmanlarına, eleri ya da apartmanlarında rahat rahat yaşayan, duraklarda saatlerce dolmuş, otobüs bekleyenlerim inadına gibi, hususilerinin içinde püfür püfür insanlara dehşetli kin besliyordu.” (Kemal,2013:52-53)

Burada dayaktan bahsedilmesiyle yönetime bir eleştiri vardır. Evleri yıkılan halk hükümete küfreder ama yine aynı halk hükümeti başa geçirendir. Bu ironik durumu daha da ironikleştiren ise “yapım-yıkım” işleri için İstanbul'a gelen halkın kendi evleri yıkıldığında hükümete kızgınlığını dile getiriyor olmasıdır.

Bu tepkiye kentliler ise modernleşmenin, yenilenmenin engellenmesi olarak bakmaktadır. Ayrıca halkın kızgınlığının yalnızca zengin oldukları için olduğunu sanmakta ve buna da farklı bir bakış açısı geliştirmektedirler.

“Şahsi prestij meselesi değil, vallahi değil. Bana sövmüş, saymış... Fakat kuyruktaki halkın önünde... Dikkat ediyorum, bizim halkta hususilere, apartmanlara, köşklere, varlığa, refaha karşı tuhaf bir sinirlilik başladı. Niçin? Ne hakları var başkalarının varlığını kıskanmaya? Açsınlar gözlerini, onlar da mal mülk edinsinler efendim. Öyle değil mi?” (Kemal,2013:55)

Bu bakış açısı farklılığı, uzamların etkilediği ekonomik durumların, yaşayış tarzlarının bir sonucudur.

Orhan Kemal'in halktan, köylü figürler seçmesinin yanı sıra kentli figürler seçip onların hayatlarını da farklı yönleriyle ele almasının da bir yararı vardır. Yazar köylülerde olduğu gibi; dışarıdan zengin, mutlu ve refah içinde yaşar görünen kentlilerin de aslında neler yaşadıklarını Nermin figürü ve çevresiyle anlatmıştır.

Nermin eski bir doktor, diğeri bir deyişle, toplumda en benimsenmiş, en yüce görülen mesleklerden birine sahip birinin kızıdır fakat bir kabzımallı evlidir ve evliliklerinde baskın olan odur. Bakan, mebus, üst düzey insanları tanımakta ve onların balolarına, toplantılarına katılmaktadır. Ayrıca romandaki kentli kesiminin düşüncelerinin en çok yansıtıldığı figürdür. Durum bu iken, okur böyle bir figürün neden bir kabzımallı evli olduğunu merak eder. İşte Orhan Kemal'in Nermin'i bir karakter olarak yaratmasının etkileri burada görülür. Nermin, aslında bir CHP'liyle (bir parti) evliken boşanmış ve sonra iktidar değişince o da parti değiştirmiş ve bu partinin içlerine girmenin yolunu bakanların, partinin ileri gelenlerinin yatak odalarında bulmuştur. Aslında Ankara'da hatırlanmasını istemediği bir geçmişi de vardır. Fakat mevki edinmenin yolunun üst düzeydekilerle ilişki kurarak değil, bir üst düzeydekinin eşi olarak başarabileceğini anladığından, potansiyel gördüğü Kabzımal Hüseyin ile evlenip onu müteahhit yapmayı amaçlamış ve bu yolla mevki edinerek hayattaki amaçlarına ulaşabileceğini düşünmüştür.

“O alelade bir fahişe olmak da istemiyordu. Çünkü onca hayat ne sade para, ne de sadece şehvetti. Belki her ikisi. Ya da her ikisinin bulunduğu bir üçüncü: Mevki!(...) Şendul hiç vakit geçirmemiş, Kabzımal Hüseyin Efendi'yi ele almıştı.(...) Mihveri paraydı bu dünyanın, para!” (Kemal,2013:105-106-107)

Buradan aslında bütün insanların ortak temel hedefleri anlaşılabilir: Para, mevki ve şehvet. Bu, köylüler için de geçerlidir. Gelirken ilk hayalleri zaten para kazanmak olan köylüler Memed'in düşüncelerinde anlatıldığı gibi “dudakları, tırnakları boyalı kadınlar”ın varlığı düşüncesiyle İstanbul'a gelmekteydiler. Kendisi de bir köylü olan Kabzımal'ın, karısının onu siyasi olarak yükselteceği düşüncesiyle onunla ilgili dedikodulara hatta kendisine “boynuzlu” denmesine bile katlanması da mevki isteğini vurgulamaktadır. Ayrıca buradan kentlinin de köylünün de görüldüğü gibi olmadığı, farklı iyi veya kötü yönlerinin bulunduğu da anlaşılabilir. Yazar bunu da figürlerin bazılarını karakter olarak çok boyutlu oluşturmakla sağlamıştır.

Ancak üst sınıftan, baskın, şehirli bir kadın olan Nermin'in yanı sıra köyden gelmiş bir hizmetçi olan Ayşe figürü de kurgunun bir parçasıdır. Nermin'in aksine Ayşe'nin hayattan tek isteği namuslu bir

erkeklerle evlenip yuva kurmaktır. Ayşe mutluluğu burada ararken Nermin'le aralarındaki fark belirginleşir. Bu figürlerle de yazar, iki farklı uzamın kadınlarının kendilerinin de hayata bakış açılarının da farklı olduğunu belirtmiştir.

Yine aynı şekilde kent ve köy insanı her ne kadar farklı görünseler de bazı noktalarda aynılardır. Yaşam tarzları, uzamları gerektirdiğince farklı ekonomik koşullar ve eğitim düzeylerince belirlenmiş olsa da amaçları aynı olan bu insanlar, kendi hayatlarının derdinde olmaları yönleriyle de benzeşirler.

“... şu masadaki kadınlı erkekli topluluktaki hiç kimsenin böyle bir tartışmayı candan dinleyip faydalanmaya heves edeceklerine de inanmıyordu. Yarın, gelecek için turnaklarını bile feda etmeyen, yaşadıkları günlerin rakısı, şarabı kahkahasına bağlı insanlardı bunlar. Üstelik iyiyi kötüden ayırt ederler her şeyi bilirlerdi de.” (Kemal,2013:131)

Bir aydının bakış açısından verilen bu düşünce bu algıyı somutlar. Burada bahsedilen insanlar kentliler olsa da aynı şey köylüler için de geçerlidir.

“El öpmeye ağız kirlenmezdi.(...) Madem böyle istiyordu o da yani Kabzımal Müteahhit Hüseyin Bey de zekâsını kullanıp daha ileri nede gitmesindi? Gerekirse el ayak öper(...) Hayat bir merdiven, inmeyi düşünmeyeceksin. Çıkmak için her şey mubah, her şey meşru.”(Kemal,2013:59)

Ayrıca Kabzımal Hüseyin de aynı o kentliler gibi her şeyin farkındadır fakat yine durumu değiştirecek bir şey yapmamaktadır ve o da düzenin içinde kendine bir yer açmaya çalışmaktadır, aynı herkes gibi.

“Kuyruklarda sabahlardan akşamlara kadar beklesen, zaman zaman homurdanan, kavga eden ya da dünyadaki tek dayanağı dededen kalma harap evinin de başka evler gibi tepeden inme bir emirle istimlake gidip gitmeyeceğini öğrenmek isteyen halk! Kabzımal Hüseyin de bilmiyor değildi bütün bunlar ama,(...)nesine gerekti bütün bunlar Kabzımal Hüseyin'in?”

(Kemal,2013:47)

3.2- Gurbet Kavramı ve Göç Sonucu Değişim

Yapıtta ele alınan konular, köy-kent uzamları arasındaki fark ve sonucundaki sosyal sınıflarken bu izlekler “gurbet” kavramı doğrultusunda incelenmiştir. Bunun en temel örneği yapıtın adıdır: *Gurbet Kuşları*. Burada “kuşlar”, göçmen kuşları çağrıştırmının yanı sıra, olay örgüsünün başlangıcı olan Kurtalan’dan kalkan kuşluk trenini de çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır. Gurbet kavramı ise İstanbul’u anlatırken yapıt boyunca sorgulanan temel unsurdur.

Yukarıda incelenen, uzamların etkisinde gelişen değerler ve bu değerleri yansıtan figürlerin değişimi yapıt boyunca gözler önüne serilir. Yapıtta üç çeşit köylü figürü vardır: “gurbet”e yeni düşenler, değişim sürecinde ilerlemiş olanlar ve hayatlarının çoğunu İstanbul’da geçirmiş olan köylüler. İlk tip köylüye Memed daha sonraları da babası Yusuf ve kardeşi Ümmü örnektir. İkinci tipe Hamal Veli ve Gafur örnekken üçüncü tip figürler ise Kabzımal Hüseyin, Ayşe ve Kastamonuludur.

Bu bireylerin hepsi gurbete ilk düştüklerinde aynı düşünceye sahiptirler: “*Sakala göre tarak vurmalydı. Gurbetti bunun burası.(...) Gurbette insan düşman değil dost kazanmalıydı.*”

(Kemal,2013:25) Fakat bu algı yalnız şehirliler için değil, önceden şehre gelen köylüler için de geçerlidir. Çünkü onlar şehre gelenlerin değiştiğini düşünmektedirler. Memed de, yeni geleni temsil eden biri olarak, buraya iş bulma, para kazanma umudu içinde, inançlı, “namuslu” ve namusunu kirletmekten korkar bir şekilde gelmiştir. Okuma yazma öğrenmesi gerektiğini bilirken, Gafur Ağa’sının bilmediğini öğrenerek ilk hayal kırıklığını yaşar Memed. Gafur Ağa’sının ona birçok konuda yalan söylediğini de öğrenince şehre gelenlerin değiştiğinden emin olur. Bunun sonucunda ona yardım eli uzatan Veli’ye bile güvenmez, onun parasını gece uyanıp çalacağını sanır. Veli ve Kastamonulu sayesinde diğerlerinin yaşadıklarını yaşar; ona iş bulan Hacı Emmi’ye güvenir sonra onun gerçeklerini öğrenir, zamanla İstanbul’u tanır, okuma yazma öğrenip aşağılanıyor olduklarını da anlayabilecek hale gelir. “*Aylara hele aylara! Şerefsizim sürü!*” **(Kemal,2013:3)** “*Aylara hele aylara! Şerefsizim sürü!*” Memed zınk diye durdu. (...) ‘Ayı sizin gibi olur’ dedi ‘Neremiz ayı bizim?’ ‘Onlar da sizin kadar bu vatanın evladı!’” **(Kemal,2013:261)**

Şehre gelenler ya Memed gibi okuma yazma öğrenip kendini eğitip: alın teriyle para kazanmayı amaçlar ya da Kabzımal Müteahhit gibi kolay ve kötü yoldan zengin olma peşine girer. Gafur da Kabzımal Hüseyin'in yolundan gidip onun kendinden önceki dükkân sahibine yaptığı gibi yerini almayı amaçlar.

“Gafur gibi tıpkısı tıpkısına Gafur gibi, o da bu dükkânın ilk sahibinin gözüne girmiş, ihtiyar kabzımalı avucunun içine almıştı. (...) Adamın ekmeğini yiyip, evinde yatıp kalktığı halde, ekmek su hatırı saymamış, kısır karısıyla mercimeği fırına vermiş, adam ölünce de yalnız kariya değil, dükkana da konmuştu.” (Kemal,2013:43)

Kabzımal'ın yolundan gitmeyi benimseyip evine yerleşen Gafur'un yerini Memed almıştır. Kente ilk geldiğinde ondan yardım isteyen kendi köylüsü Memed Gafur hapse girince sonradan hem işini almış hem de sevdiği kızla evlenmiştir.

Farklı farklı, dıştan da olsa değişimler geçiren figürlerden, Kabzımal Hüseyin Efendi, kabzımal olduktan sonra yeniden evlenip karısının sayesinde iktidardaki partiye girmiş ve Müteahhit Hüseyin Beyefendi olmuştur. En uzun süreçte değişim geçiren figür olmasına karşın karısının yokluğunda hala köyünde tasasız yaşayıp gittiğini hayal etmektedir.

“Hanım olsa kızı hemen azarlayıverirdi: Nirde denmez, nerde de.(...) Hanımı satsa, yerine Zeytinburnu'ndaki gibi dili diline, huyu huyuna benzeyen allıksız, pudrasız birini getirse daha memnun olurdu. O zaman kaldır masaları, tabakları, ser sofru bezini yere, getir bulgur pilavı tenceresiyle turşu kabını, ooooh!(...) bu geceden sonra bir hafta memleketteki gibi yaşıyak!” (Kemal,2013:153-154)

Bu da kente gelenlerin ne kadar süre geçerse geçin değişmediğinin göstergesidir. Yazar bunu da bir kişileştirmeyle anlatmaktadır: *“Kabzımal Müteahhit'in İngiliz kupon kumaşı giydirilmiş Anadoluluğu.” (Kemal,2013:59)* Bu tamlamayı zıtlıkları belli edecek şekilde kullanmıştır.

Kente gelenlerin yaşadıkları döngü içine sonradan Memed'in babası da katılır. Gafur'un yerini almış olan Memed'in yerini alan babasını bırakıp ayrı yaşamaya karar veren Memed ile kendini diğer

kızlardan hep ayrı tutmuş, bakkalın çırağına- sonradan Memed'in kardeşinin yaptığı gibi- hiç yüz vermemiş karısı Ayşe kendilerini değişimden en fazla koruyanlardır. Eğitim almak anlamında değişen Memed; babası, Gafur ve Kabzımal Mütcaahhit'in aksine partiye girmeyi reddedince karısıyla bir başına kalmış ve sonucunda Nermin'e karşı çıkan yoksul halktan biri olmuştur: Gecekondu yapmaya çalışmış fakat gecekonduyu yıkılmış bu sırada hayatta kalmaya ve bir aile kurmaya çalışmıştır. Yani şehre gelenlerin iki sonu vardır: Ya sistemde kendine kötü yollardan yer açmak ya da dinamiğin içinde kaybolup gitmek.

Sonuç

Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları adlı romanının temel izlekleri köyden kente göç, sonucunda belirginleşen sosyal sınıflar ve köyden kente göç sonucu figürlerin geçirdiği değişim ve bu farklı sınıfların birbirlerine yabancılaşmasıdır. Bu izleklerin neden ve sonuçlarıyla incelendiği bu çalışmada yapıttaki farklı uzamların sebep olduğu farklı ekonomik durumların, eğitim durumlarındaki ve geçim kaynaklarındaki farklılığın, yeniliğe karşı tutumun ve yine temel olarak yaşayış tarzlarındaki farklılıkların bireylerin çeşitli durumlara ve olaylara bakış açısını etkilediği görülmüştür. Farklı uzamlarda yaşayıp farklı kültüre ve değer yargılarına sahip olan bireylerin uzam değişiklikleri sonucu yozlaştığı ve buna bağlı olarak değer yargılarının da değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu değişimden kaçınanlarinsa toplumda yalnız kalmaya ve ezilen, alt sınıf olarak kalmaya mahkûm olduğu, ancak her ne kadar birbirlerinden bu kadar farklı görünseler de iki kesimin de aslında birer insan olarak kendi çıkarlarını düşünen, para, mevki ve şehvetin hayatlarını yönlendirmesine izin veren bireyler olarak yaşamlarını sürdüreceği gerçeğine ulaşılmıştır.

Kaynakça

Kemal, Orhan. Gurbet Kuşları, İstanbul: Everest Yayınları, 2013.